

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

ПОВРЕМЕНИ СПИС ЗА СЛОВЕНСКУ ФИЛОЛОГИЈУ И ЛИНГВИСТИКУ

Уређивачки одбор:

*др Алексић Радомир, др Бошковић Радосав, др Грицкајић Ирена, др Коларич Рудолф,
Конески Блаже, др Николић М. Берислав, др Павловић Милвој, др Пецо Асим,
др Пешикан Мићар, др Сивановић Михаило, др Хрстић Маје*

Главни уредник

М. СТЕВАНОВИЋ

КЊ. XXVII — св. 1—2.

БЕОГРАД
1966—1967.

СА МАРГИНА ДАНИЧИЋЕВА РЈЕЧНИКА

I

Читајући, ради бољих архаизама, Даничићев „Рјечник из књижевних старина српских“, забиљежио сам неколике ријечи уз које би, чини ми се, ваљало ставити понеку допуну или напомену. То би били или прилози за одређивање тачног значења ријечи и поријекла топономастичких назива, или биљежење непознатијих покрајинских значења ријечи, или, најзад, указивање на неке локализме који су, уз помјерање или без помјерања основног значења, изведени из шире познатих ријечи и врло старих социолошких термина. Ево тих ријечи и напомена.

Као што је познато, Јужна Морава зове се, бар у једном дијелу свога тока, Бинча Морава, Бинча. Даничић у Рјечнику старина уз ово име каже: „Бугарска Морава близу почетка свога тока тако се зове“. У Рјечнику Југославенске академије он тумачи и постање овога назива: „Име јој *Binča* dolazi od XIV vijeka, a biće od mjesta blizu izvora njezina, koje na kartama pišu ‚Binac‘ i ‚Binatsch‘. Postanjem će biti adj., ali se govori kao supst.“ итд. С претпоставком да би то могло послужити тачнијем објашњењу поријекла и значења како овог имена Јужне Мораве, тако и самог мјеста Бинач од кога оно, према Даничићу, потиче, напомињем да сам, у околини Плавског језера и ниже низ Лим, у дјетњству слушао ријеч *Бинча*, са значењем: каљуга, гадна, прљава бара.

Ријеч *бјечва*, *бјечве*, која је „još u početku XV vijeka bila poznata i na srpskom dvoru“ (АРЈ.) долази у готово свим рјечницима (од старијих нема је Јамбрешкићев, од новијих Ристић—Кангрин), и сви је, бар кад је у питању новији говор, локализују на приморје и „сусједне крајеве“ и тумаче са: чарапе, женске докољенице. У горњем Полимљу и око Плава, гдје се, као што је познато, чувају многе врло архаичне црте и ријечи нашега језика, и данас постоји у врло живој употреби глагол *бјечвајти* (*бъчвајти*), у смислу: подубље газити у мочвару или житко блато.

О изразу *влашћак* Јиречек у „Историји Срба“ каже: „Израз *влашћак*, лат. *vlastacus*, којим се у XIII—XV века ретко означава потчињени сељак, ограничен је на Приморје од Бара до Дубровника; по Божидару Петрановићу, означавао је тај термин дословце „властит“, првобитно, можда, аграрне робове“. Даничић овог израза нема, али има *влашћий*, *влашћий*. И има *вашћак* (*вашћаци*), које узима као погрешку од *вошћак*, тј. воћњак, али које Јиречек, оцјењујући Даничићево тумачење као „сасвим неправилно“, своди на — споменицима документовано — *влашћаци*. У Плаву и околини овај израз био је прије тридесетак година још жив. Истина, у помјереном, преносном значењу — *влашћак*: мек, недлучан, покоран човјек.

Возник је за Даничића *via publica* као и друм („*дроумь*, *via publica*“). У горњем Полимљу, међутим, *вдзник* није друм, него мање или више дубока и широка, од вуче и киша издубена, бразда низа стрме стране, којом се вуку и спуштају храстова и букова стабла за гориво или грађу. Па и Даничићеви примјери више одговарају овом него Даничићеву тумачењу: *оузѣдѣль возникомь*; *надь Влахе на возникь*, *коп греде по дѣлю мегю Ресникь и мегю Толановиноу*.

Ријеч *глоштина* Даничић тумачи са *frumentum quoddam* и као примјер наводи да је Иван Црнојевић одредио да манастиру цетињском даје свака кућа по старь глотине сока. АРј. има *glotina* („svake vrste žita pomiješane, osim pšenice“) и *glotan*: „a) uopće zlo“; „b) nečist, prljav“; „c) koji pripada glotini“; „d) u kojem ima glotine“, итд.). Према Брозу и Ивековићу *glotina* је, у Дубровнику „pomiješano i nečisto žito“, а *glota*, у Црној Гори, сиротиња, чељад и „nekako đubre u žitu“. У горњем Полимљу, *гдштина* и *гдштан*, које је више у употреби, значе: стрмно жито и од стрмног жита, орр. кукурузу и кукурузном.

Даничић у свом Рјечнику има *забѣль*, које тумачи са *silva septa*, наводећи примјере: да забѣла блюде; село Доброуцоу сь забѣломь и с планиномь итд. Ове ријечи нема ни у Броза—Ивековића, ни у Ристића—Кангрге, — АРј. до слова з још није доведен. Али у Метохији она и сада живи. Кад је прије четрдесетак година онамо почела колонизација Црногораца, Шиптари су говорили забел = забјел за приватан, добро очуван а по правилу невелик храстов гај (ових гајева данас више нема, јер су их, добијајући их као утрине, затрли насељеници, а понегдје, да ове предухитре, и само Шиптари). Постало, вјероватно, од тога што су, да се означе границе забрана, скидањем коре забјеливана дрвета — исп. Буково *забијелиши* — „2) нпр. дрво, тј. подгулити му кору“.

У Даничића поред израза *каштоунь* стоји: *regio pastoria*, а поред *каштоуншише* — *stabulum*. АРј. иза израза катуниште ставља: *види* 1.

катун, тј. „mjesto gdje se ljeti na gorama hrani i muze stoka (особито овце), стан“. Броз и Ивековић имају само *кайун* („у планини мјесто и колиба gdje се лјети овце музу“), а *кайуништиа* немају. У Горњем Полимљу и око Плава *кайун* није мјесто и колиба, него мјесто у планини и *колибе* куд лјети са стоком издижу поједина села, а *кайуништие* није исто што и катун, него мјесто gdje је некад катун био, као што је и *кућништие* мјесто gdje је некад кућа била.

Уз ријеч *лаз* Даничић је ставио: *ager novalis*. АРј. за лаз у Даничића вели: „Мјесто gdje се искрчила (или gdje се још крчи) шума да се може земља изградити“; за лаз у Вука: 1. „као мала нјива, особито између каменја“, 2. „(у Црној Гори) мјесто gdje је много шуме исјечено (н.р. крчења ради) и дрвета попадала једно на другоме“. У Горњем Полимљу, међутим, *лаз* је мања или већа чистина у шуми — њива, ливада, чак запуштено земљиште. Мјесто gdje је шума тек искрчена или се још крчи зове се *крчевина*, мјесто „где је много шуме исјечено и дрвета попадала једно на другоме“ — *лаџ*. А кад се та дрвета запале и изгоре — *лаљ*.

За израз *мака* Даничић је, уз извјесну резерву („мислим да је то“), написао: *palus*. У АРј. ово тумачење је поновљено и пропраћено реченицом: „Ако је добро тумачено, постаје од (*у*)*макати* испореди *тошвара*“. А ја сам у полимским селима између Плава и Андријевице чуо у дјетинству ријеч која, иако нешто друкчије гласи, углавном потврђује Даничићево домишљање. То је *маква* = разливена, мирна и плитка вода која настаје од загађивања извора у равни или изливања ријека.

У Даничића *мочило* је (уз ограду: „ваља да је то“) *locus lino macerando*. У АРј. то је „мјесто у води, gdje се моћи кудјелја и лан“. У лимским селима између Плава и Андријевице *мочило* је исто што и *усјава*, испод мањих извора и на нејаким потоцима примитиван резервоар, gdje се скупла вода за натапање кукуруза и поврћа. Мочила имају отвор с великом цијеви, затварају се увече и прије подне, а пуштају на њиве рано ујутру и предвече. У мочилима се, пошто прође вријеме натапања, понегдје мочила кудјелја и лан.

Осим *обличити* (преведено са: *manifestare*), Даничић има и *обличим* (*vultus*) и *обличњ* (*manifestus*). АРј. *обличје* уопште нема, *обличити* тумачи са *manifestare* и *arguere*, а уз *обличан* каже: „онај који се обличи, који се ухвати на дјелу“ и додаје да је Даничић узео значење *јаван*, а да ће „боље бити онако како је напријед речено по Новковићу“. У горњем Полимљу има *обличити се* = сехирити се над нечијом бруком и преносити је даље, обрукати се јавно, открити се као вје-

штица. (Тако се свађају, да се свијет с њима обличи. Обличила се дабогда!) А то ће бити најближе примјеру који је Даничић навео уз *обличије* (звѣи своими шнѣ штпаднѣ рѣкѣ гризаш, ишли люди на чѣдо, да се далеко чѣе и нимѣ шбличѣ вѣде), што би опет говорило да *обличије* у овом примјеру не може бити *vultus*. У горњем Полимљу, затим, има: *дблич* = брука, напаст (Неуредна је, језична — облич један. Ћути, обличу!); *дбличан* = отворен, јаван: *дбличница* = жена с којом пуца брука.

Прогонь је Даничић протумачио са *exactio*, прогонство. Али примјери које је навео (Да си имаю прогонь оу планиноу. Прогономь на мость. Прогонь селѣ на Пекь.) не потврђују ово значење (према АРј. оно није јасно). Осим прогонство, рјечници (АРј., Шулехов, Поповићев, Ристић—Кангрин), с назнаком да се говори у Конавлима и Лици, имају *ѵрогон* и у значењу: „put kojim se stoka goni na pašu ili s paše“ (АРј.). У Васојевићима и око Плава *ѵрогон* најчешће није пут, него ограђен или само обиљежен сточни пролаз између њива и ливада на слободна пасишта; у предјелима нижим, ближе селима, ови прогони су ужни, а између ливада при планини могу бити широки и до 50 корачаја, и стока, пошто су и сами травни, иде њима пасући. По свему судећи, *ѵрогон* у Даничићевим примјерима има баш ово значење, а не *exactio*.

За назив *сѵроуга* Даничић је дао значење *cancelli*, што ће рећи решетка, преграда, ограда. Али наведени примјер (да имь сте при-сѣкѣ учинили и поставили доса мога трьга до стрьге, терь имь не дате излазити вань трьга на водѣ), по моме мишљењу, не потврђује овакво тумачење. Сам Даничић *ѵресјеку* тумачи са *praecclusio*; за АРј. *ѵресјека* у горњем примјеру је именица начињена према глаг. *ѵресјећи*. Према томе: излаз на воду пресјечен је до самога трга, до струге на коју се с трга излази. Струга би, дакле, у горњем примјеру имала бити излаз, врата од трга, као што — према свим рјечницима — најчешће значи врата од тора. У рјечнику Ивековића—Броза струга има као треће значење: „veliki tor u kome je po 3—400 ovaca“, и то значење се локализује на Црну Гору. У Васојевићима, међутим, *сѵрѹга* значи само отвор, пролаз, врата на тору, на огради, на непролазном гребену планине. Па и Р. Бошковић и М. Стевановић у рјечнику за цјелокупна дјела П. П. Његоша тумаче стругу само као „врата од тора (или обора)“.

Уз *шамьдаль* (*шамьдаль*, *шаньсаль*) у Даничићеву рјечнику стоји: „logica (то мислим да је према итал. *satagliu*, фр. *sa mail*, и садашњем *цамадан*): ковь сребрњи: два шамьдала велика, потежу. кд. литрь, ѣначь; два шамьдала мана потежѣ. ди. литрь, в. ѣнче... За исте ствари у другом пријепису: два шамьдана голема... два шаньдана мана“.

У АРј.: *шамдал, шамдан*, оклоп, панцер, — затим долази позивање на Даничићево *logica* и примјер: „Dva šamdala golema“. Међутим, наведени примјер ипак побуђује сумњу у значење које је Даничић дао, а АРј. поновио (*logica*, оклоп). На почетку цитата стоји: *ков сребрни*, а оклопи, ако су се и посребравали, нијесу ковани од сребра. Осим тога, сам Даничић тумачи *лџџу* ријечима: „Мјерило се њом сребро и злато“. Зато ја наводим да сам у дјетињству у горњем Полимљу и око Плава гледао једну врсту дрвеног, око аршин високог свијећњака, на коме се у сељачким кућама држала петролејска свјетилка звана фитиљача, — тај „свијећњак“ звао се: *шамдан*. Испореди *шамдан* и сл. у Шкаљића, Турцизми, 585.

II

Михаило Стевановић је у својој расправи о говору Ђаковачких Срба указао на чињеницу да су многа села у околини Ђаковице, која су пред колонизацију иза првог свјетског рата била насељена искључиво Шиптарима, сачувала иста имена која имају у српским средњовјековним повељама. Иста чињеница је, и прије но што сам прочитао Стевановића, привукла и моју пажњу, и ја сам одавно желио да на њу упузорим стручњаке, прије свега историчаре и истраживаче етнотезе становништва онога краја.

У својој расправи Стевановић је, колико су то потребе њенога увода захтијевале, набројао десет села која, сачувавши своја средњовјековна имена, постоје и данас: Раствовица, Грмочел, Црљени брег, Рзњић, Преколука (у хрисовуљи — Преки луг), Белег, Црмљан (у хрисовуљи — Чрм'њ), Доброш и Батуша. Осим тога, Стевановић указује још на „читав низ“ села „која су променила своја имена, а за која се може утврдити да су била баш у оној области“, и као примјер наводи: Белсжани у саставу Дечана, Баба, Ливљане, Бабљане, Буљане, Грегга, Сошане, Лужичане, Крастављанс, Буљуби. Идући за циљем који сам горе поменуо, ја ћу овдје навести још неколико назива села, планина, брегова, вода из околине Ђаковице, Псћи и Призрена, који су, без икаквих измјена или с незнатним измјенама, сачували своја средњовјековна имена, иако су, до колонизације, и у њима и око њих живјели искључиво Шиптари.

Али најприје мали осврт на имена која је Стевановић навео. Средњовјековни Грмочел Шиптари зову Грамочел или Грамоћел, Црљени брег — Црнобрег, Рзњиће — Рзњић, — сва та села налазе се у данашњој дечанској општини. „Бележани у саставу Дечана“ исто су што и Белег (људи из Белега), који је у средњем вијеку био заселак дечански, а

сад је засебно, доста велико село, чувено са свога отпора младотурским трупама за вријеме буне Иса Бољетинца; Бабе (а не Баба) су данашњи Бабај, Бабалоћ (лоћ = блато) у непосредној близини Грмочела; Баљани је исто то — људи из Баба, Ливљане — вјероватно данашњи Скивљан, на путу из Грмочела у Ђаковицу (према примјеру који наводи Даничић, Ливљани су међили с Грмочелом).

Осим ових, мени су, из личног искуства, позната још ова села из повеље Стефана Дечанског од 1330. године: Бивољак, Крушевац, Папраћани, Лучани (данас Горња и Доња лука), Истинићи, Бродлићи (Бролић: село на мјесту гдје се Дечанска Бистрица може газити и кад надође), Стрелац, Дубовик (у повељи извор; сад село), Љубуша (у повељи „суха Љубуша“; сад село), Љуболић (Љубенић), Улоћане, Игларево, Добродош (Добродољ), Зерзево (Зрзе); планине: Ђеровица (сада Ђеравица), Пљеш (сада Плеће), Плочице итд.; рјечица Сушица (сада Суваја); бријег Суходол (сада Сука, голо и сухо брдо код Грмочела) итд. Осим тога, позната су ми и многа друга села, чија је средњовјековна имена Даничић пренио у свој Рјечник из других повеља, од којих су неке старије од дечанске. Преносћи, тако, име *Горажда*, Даничић вели: „село у Хвосну које је краљ Стефан Првовјенчани дао Жичи. Мислим да ће тешко бити садашње Горажде“ (оно на Дрини); „требало би да је гдјегод ближе Пећи“. Доиста, близу Пећи има село сличног имена: Гораждовац. Али осим Горажде, Стефан Првовјенчани, како се даље види у Даничића, писао је Жичи и друга хвостанска села: Пећ, Чрњу врџљ, Накљ, Чельнеци и „Љутоглави с градом“. А то су данашња варош Пећ, Црни врх изнад и Накло испод Пећи, Челоцек и Љутоглав у пећкој околини. Краљ Милутин, опет, дао је Хиландару хвостанска села Захаћ („мјесто на Бистрици на ком је био уљаник“), Штупељ („виноград оу Пеки, Шоупља више Пеки архипискоупове“) и Дрстник. Захаћ (Захаћи) и Дрстник (Дрсник) су сада шиптарска села ниже Пећи, а Штупељ шиптарско село у руговској страни сјевозападно од пећког патријаршијског манастира. (У вези с именом *Штупељ* напомињем да у горњем Полимљу постоји израз *шћупељ* = згужвана, невриједна крпа, затискач од крпе, а једно онамошње братство има посврдан надимак *Шћупе*.) На ријеци Дриму, између Ђаковице и Призрена, има Швањски мост, а то је име дошло по средњовјековном селу Овшањи, које је цар Стефан писао цркви арханђеловој у Призрену — Овшања је међила с Роговом, која, како и Стевановић помиње, такође постоји и данас (Рогово). Осим Овшање и Рогове цар Стефан дао је или потврдио арханђеловој цркви, Хиландару и Савиној ћелији у Карсји још читае низ онамошњих села, која под старим именима постоје и данас, на примјер: Косорић

(Косурић), Ораховац, Трње итд. А данашња Ретивља, Мала и Велика Хоча помињу се под истим именима чак у Немањиним повељама Миљејама и Хиландару!

Уопште се са сигурношћу може рећи, да највећи број села и крупнијих географских објеката у данашњој метохијској области има и сада исто онаква имена, каква је имао у старим српским споменицима, а готово сва села и крупнији географски објекти имена српског поријекла. М. Стевановић је правилно указао на значај ове појаве за исправно рјешање питања о сеобама српског живља на крају XVII и у првој половини XVIII вијека под патријарсима Чарнојевићем и Јовановићем-Шакабендом. Мишљење да су те сеобе испразниле области које граниче с Албанијом, и да су се арбанска племена онда у њих настанила, историјска наука побија одавно (Јов. Томић и други), доказујући да Срби нијесу ни 1690. ни 1737. у масама напустили поменућу област, него је процес њиховог ишчезавања ишао друкчије: примање ислама — арбанизирање. Непобитан, ја бих чак рекао коначан доказ за исправност овог другог мишљења могу бити баш очувана српска, у средњовјековним писаним документима поменута или непоменута топономастичка имена из оних крајева. Јер збиља, како би Шингари-досељеници, да су се са својих врлети спустили у потпуно опустјела села, примили и сачували српска имена тих села, њихових вода и планина, брегова и гробља око њих?!

Зато би, по моме мишљењу, и било потребно да се, с преписима старих хрисовуља у рукама, на самом терену детаљно испита топомастика данашње Метохије, — то би не само обогатило доказни материјал за правилно мишљење о сеобама, него би се још, уз теренско испитивање микротопомастике (имена извора, потока, међа, њива, ливада, гајева, брежуљака, бара итд.), могао, осим свега осталог, ближе одредити процес асимилације српског становништва, т рајање те асимилације, приближно вријеме њеног завршетка. Разумије се, овакво испитивање морало би да се прошири и на питање: гдје се тачно налазило оно „неколико арбанашких села и катуна“ које је Стефан Дечански писао Дечанима, колико је тих села и катуна било. То би, може бити, унијело извјесне конкретизације у правилан одговор на питање о сеобама и асимиловању метохијског српског живља.

М. Стевановић је забиљежио да у Таковици постоји шиптарска породица Ставилец, „чији чланови признају да се овако зову по неком своме давнашњем претку који је, према њихову причању, био Србин и дворанин српског цара Душана, свакако с дужностима означеним том именицом“. А тај податак и његово испитивање могли би бити веома

значајни за објашњење процеса нестајања српског становништва у оном крају. Штавише, он би се могао узети на ум и при испитивању појаве да је у селу Дечанима постојала угледна шиштарска породица која је за вријеме турског ропства давала чувара манастира Дечана — „војводу дечанског“. Презиме Ставилец побуђује на мисао да би се и у дечанском случају могло радити о шиштарском потомству поарбанашеног војног старјешине манастира Дечана. Јер, како је то убједљиво показао Б. М. Радојковић у расправи о сокалницима, многи богатији и забитнији манастири у средњем вијеку имали су своју војску, својег војводу (властелина или властеличића), чак и сокалника, који се старао о убирању, преношењу и чувању *соћа*, дажбине намијењене подмиривању војних потреба.

Радован Зоговић